

I. A hátrányos helyzetről alkotott nézetek megjelenése

A kapitalizmus előtti paraszti lét lelkületét megörökítő folklór gazdagon szól az egyenlőtlenségekről (a libapásztorlány jószágait meghajigáló bírófiútól a pásztorkodás különböző "rangjait" jelképező kéréken át, jobbagyleány és a nemesfiú szerelme beteljesülését haláluk árán is megakadályozó gonosz szülőikig stb.), de a hátrányos helyzet¹ fogalma ez idő tájt még nem fogalmazódott meg. Tulajdonképpen az iskolázás előrehaladtával, kiterjedésével párhuzamosan jelentkezik a társadalmi különbségeknek ilyen típusú felfogása. A hátrány fogalmával ugyanis a versenyhelyzetet is "becsempésszük" értelmezési keretünkbe, amely sok esetben teljesítményfokozó szituáció, sokszor azonban gyengíti a közösségiség, a csoportfelelősség tudatát, árthat a személyiség kibontakozásának (győztesek és vesztesek, élen haladók és lamaradók esete)². Az oktatáskutatók hamar megtapasztalták, hogy e versenyhelyzetben a kitűzött célokat nem egyszerre érik el a tanulók, sőt van, aki akár el sem éri; s azt is igazolták, hogy a tanulási "hátrányok" jórésze a tanuló társadalmi helyzetével magyarázható. A kudarc, késlekedés okait legtöbbször biológiai-egészségügyi vagy szociális-kulturális – vagy e kétfajta "hátrányteremtő" ágens együttese – akadályokra szokták visszavezetni.

A XIX. század második felének írói Európaszerte felfigyelnek az egyenlőtlenségekre, de ezek a történetek rendre az iskolában, de legalábbis ahhoz logikailag, szervezeten kívül közel játszódnak³. Még várnunk kell néhány esztendő (Révész, 2019), hogy az iskolán, családon kívüli szervezett vagy szervezetlen kortárs-világ élményei megjelenjenek, főképp a pedagógia, a gyermektanulmányozás táptalaján növekedve.

Mindezek új szint hoznak a gyerekirodalomba is: a tábori regényt⁴, amelyekben rendre kimutatható a reformpedagógiai ihletettség. A magyar gyermektanulmányozási diszciplína⁵ színrelépésében kifejezetten a szociális érzékenység a meghatározó, a nehéz sorsú gyerekek iránti kíváncsiság, a felfedezés és a segítő szándék kihívása⁶.

¹ A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény 67/A § (1) bekezdése összefoglalóan rendelkezik a hátrányos helyzet fogalmáról. Magyarországon hátrányos helyzetű az (jogszabály értelmezésében főleg gyermek), akinél többek között az alábbiak közül legalább egy tényező fennáll:

- Ha a gyermeket nevelők legfeljebb alapfokú iskolai végzettséggel rendelkeznek,
- Ha a gyermeket nevelők aktív korúak ellátására jogosultak vagy a megelőző 16 hónapon belül legalább 12 hónapig álláskereső,
- A gyermek elégtelen lakókörnyezete szegregátumban van vagy a gyermek félkomfortos, komfort nélküli vagy szükségállásban, illetve olyan lakáskörülmények között él, ahol korlátozottan biztosítottak az egészséges fejlődéséhez szükséges feltételek.

² Míg a kooperáció bizonyosan növeli a teljesítményt, a versengéssel ellentmondóak a tapasztalatok. Bár rontani nem rontja azt, elsősorban a feladattudat lankadása esetén hat serkentőleg, vagy akkor, ha egy feladat minél gyorsabb megoldása a cél (főként, ha ez pontosság rovására is mehet és néha megy is). Ugyanakkor a kutatások rendre összefüggést találnak a versenyszellem és a sikeresség között: sikeres sportolók, művészek, tudósok esetében mindig kimutatható volt a versenyszellem (Fülöp, 1997). A versengő típuson belül is létezik az ún. kiegyensúlyozottan versengő, aki az önfelfedezés, önfejlődés miatt verseng, ezzel – összeegyeztetve az egyéni és közösségi célokat – nem más kárára akar sikeres lenni. Ezzel szemben a hiperversengő inkább én-kiemelő okkal, más kárán is nyerni akar, nem bírja a vereséget, célja elsősorban az akaratérvényesítés, a hatalom.

³ Az orosz Nyekraszovtól (Gyerekek sírása a gyárban), Csehovtól (Ványka) Dickensig. Utóbbi életműve azért is érdekes, mert nem csupán a szegénység bugyraiban szenvedő iskolásgyerekekért emel szót (pl. Twist Olivér), de felfigyel az áldatlan családi állapotok miatt elszorított hátrányokra is (Copperfield David), sőt utóbbi esetében a fizikai állapot gyengeségeire is. A magyar irodalomban ilyen kánont teremtő szerző Móra Ferenc: gondoljunk a "csalók" történetére, a "Kuckó királyra", a "mindenki Jánoskájára", a malomházban nevelkedő Gergőre, de a "Bübbájós Küsmödi" unokájára, a Kis Bice Bócára. De Molnár Ferenc Nemesekje is az egészségügyi hátrány (TBC) és a szociális hátrány (a szegény szücs) elválaszthatatlan egybefonódásának koronatanúja, s iskolai karrierje mindjárt azt a hátrányfokozó szociálpszichológiai környezetet is mintázza, amely az előző, mondhatni objektív determinánsokból a kortárs csoportban való helyét is meghatározza. Mórnicz Nyilas Misijét emlegethetjük még ebből az időből.

⁴ Ilyenek Wilhelm Speyer Gimnazisták-ja (1957), Hatodik osztálya (1958), Arthur Ransome Fecskék és fruskák-ja (2010), de Korczak népszerű fél-gyerekkönyvei is Moški, Joski i Srule (Warsaw, 1910), Józki, Jaški i Franki (Warsaw, 1911).

⁵ Még a népszerű Koszter Atya (Koszterzicz József) is volt egy időben elnöke a hazai Gyermektanulmányi Társaságnak (Kosztercicz, 1924) A hazai ifjúsági irodalom tábori opusza Aszlányi Károly ikerkönyve (Aszlányi, 2011) örzi lenyomatát az új pedagógiának.

⁶ E törekvésnek vezéralakja Nemes Lipót, akinek jelképes, 1913-ban (a mozgalom zászlóbontása évében) keletkezett fő műve a *Kültelki gyermek: „Egy házban vagyunk, Angyalföld egyik részében: a Jász-utcában. Az udvaron rettenetes zsvajj, ami e házban lakó 190 gyermek kiabálásának diszharmóniája. Rongyosak, piszkosak, sápadtak szegények. Az arcukról lerí a nyomor. Benyitok egyik kis lakásba. Dél van. Hat gyermek eszi az ebédjét: ruszlit (orosz-heringet). Anya vasgyárban, apa másutt napszámában dolgozik. A 13 éves kisleány gondozza öt apró testvérét. "Nem mindig van ilyen jó ebédünk, tegnap csak kenyeret ettünk", szól a kisleány. Nem időzhetek sokáig, valami megmagyarázhatatlan fájdalmas érzés űz egy másik lakásba, hol öt kisgyermekre felügyel egy asszony. Az apa cipészegéd, az anya vasgyárban. A legkisebb gyermek teknőben, szájában dudli. A szobában nagy rendtelenség, bűz. Egy tízéves leánykának torka fáj s e beteg gyermek mellé kerül este még két gyermek. Innen egy tuberkulotikus családhoz megyek. A nyomor, az éhség megviselte a tuberkulotikus apát és anyát. Három gyermekük van. Ezeknek, szegényeknek már van táplálékuk: a tuberkulózis bacillus, és ebből jut bőven, hisz mindhárom az apa és az anya mellett fekszik. "Írja a meg az életünket, hadd tudja meg Ferenc Jóska öfelsege, milyen nagy nyomorban élünk", szól erős köhögés közben az anya.*

Egy másik kis lakásba megyek. Borzasztó szag, rendtelenség, vetetlen ágyak. Egy kis 11 éves leány szorgoskodik és a két kisleány testvéreinek nyesegeti az ebédet: a kenyeret. Mindegyik csak kis darabot kap, mert már kevés van. Egy részeges, züllött apának törvénytelen gyermekei. Anyjuk meghalt tavaly. Egy napra hat fillért kap egy-egy, s abból kell nekik reggelit, ebédet és vacsorát

A két háború közt a népi írók fordították a társadalom lelkiismeretét a gyermekvilág sajátos "sorstalansága" felé. Illyés "Lélek és kenyere", Kiss Lajos Szegény Embere legyen példánk. Míg a városi gyerekek nyomorát különböző karitatív mozgalmak, hol állami segítséggel, hol az állam ellenében próbálták enyhíteni vakációs táborozással, nyaraltatással, a falusi gyerekek a vakáció idejét a földeken vagy jószág mellett nehéz munkával töltötték, jóformán a század közepéig.

A "hátrányos helyzet" pedagógiai, neveléstudományi értelmezésében a létező szocializmus korszaka sokáig hallgatott. Születtek munkák – hitelesek is – a Horthy korszak nehéz gyermekorszáiról, vagy a nyugati országok, a "kapitalizmus általános válságában" vergődő társadalmak gyermekeinek hátrányairól, de idehaza mindennek rendben lévőnek kellett látszania. Az egyenlősítés annak rendje-módja szerint haladt – a proletársorsba üldözés szabályai szerint – lefelé nivellálva a társadalmat, a szegénység kihívásai tabu alatt álltak. A hatvanas évek gazdasági-társadalmi változásai szabadították ki rabságából a kritikai neveléstudományt⁷ (Trencsényi, 2018). Az írásokból egyre erőteljesebben kiolvasható az a paradigma, amely szerint a hátrányos helyzet leküzdésének korántsem a hátrányos helyzetben lévő gyerekek alkalmazkodóképességének javítása (felzárkóztatás stb.) a királyi útja, hanem ellenkezőleg a tanulási környezet adaptivitásának fokozása (Loránd, 2002; Rapos et al, 2011). A "hátrányból előnyt" stratégiájával többen megpróbálkoztak, olyan kompetenciák, skillek erkölcsi értékének felemelésével – gyakorlati és szociális kompetenciák kerültek ezekben a stratégiákban előre – amelyek a "földközlelben" élő "hátrányosok" vélhetően inkább rendelkeznek (családi kultúrájukból), mint a "jólnevelt" középosztálybeliek. Tény, hogy ezen stratégiák nehezen jutottak előre, mert szívesebben "zárkóztattak fel" a kollégák, még a szegregáció új formája is megképződött: volt akinek tehetséggondozás járt, volt akinek felzárkóztatás. Fel sem merült, hogy a gyermeki személyiségben a két kihívás akár együtt is járhat, a hátrányos helyzetében a tananyag elsajátításában nehezebben haladó gyermek is lehet tehetséges, s talán hátrányledolgozásnak is hatékonyabb felismert tehetsége fejlesztése.

Ezen kompenzáció keresésében jelentek meg aztán olyan próbálkozások, amelyek elvezettek a táborok világához A SZOT Gyermeküdülők rendszere sokáig a szociális hátrányból adódó fiziológiai elmaradás pótlását szolgálta (urban legend, hogy sokáig a gyerekek súlygyarapodásán mérték a táborozások sikerét), aztán a nagy úttörőtáborokban is hosszabb (tanulással egybekötött), a mai erdei iskolához hasonlító turnusok indultak, Zánkán hatodikos, Csillebércen negyedikes teljes osztályokat fogadtak. Persze, ez az ideiglenes távoltartás a hátrányos helyzetű otthontól és iskolai státusztól ritkán ölti magára a táborozásnak azon klasszikus jegyeit, amelyekre a komfortzóna szinte teljes elhagyása a jellemző. De például a 80-as évek közepén a nagy figyelemmel követett csenyétei fejlesztési programnak tudatos kulcseleme volt az abaúji aprófalú gyerekeinek rendszeres táboroztatása, s a csepeli Burattino Iskola jádsi malomházában is már-már klasszikus robinzonád zajlik májustól folyamatosan (Pólya-Kereszty, 2002).

II. Meritokrácia, jogok, esélyegyenlőség – elméleti megközelítés

A meritokratikus társadalom (nyilván idealisztikus) víziója szerint törekedni kell arra, hogy mindenki érdeme: tudása és teljesítménye szerint részesedjen a javakból, azzal, hogy bizonyos minimumok biztosítása mindenki számára civilizációs

---

előteremteniök. A hat fillért is csak akkor kapják, ha az apa előző napon el nem itta keresetét. Ilyenkor mit csinálhatnak szegények? Még talán azt a rettenetes bünt is elkövetik, hogy lopni mernek a leendő állampolgárok!

Egy kis szobából több gyermek sírása hallatszík. Benyitok. Hét apró gyermeket találok ott, köztük két csecsemőt egy teknőben. Az anya káposztát tálal, miközben sírva mondja el nyomorult életét. Férjét az alkohol paralitikkussá tette, most kórházban van. Ő nem mehet munkába, mert két kicsinye van. A legidősebb gyermeke 12 éves. Ő és még három kisebb keresnek. Ha munkát nem kapnak, akkor a bulgárok kertjében keresnek - káposztát, melyből egynéhány fejet el is adnak. Istenem! Milyen kicsinyek ezek és máris bűnösök! De bocsásson meg nekik a társadalom, hisz valószínűleg az Úr is megbocsát nekik!

Sietek egy másik lakásba, hol tán megnyugszik háborgó lelkem, hol talán nem kell látnom a bűnösség nélkül kifejlődő bűnnek csiráját! Csalódom. Egy kétségbeesett anyát találok ott öt gyermekével. A gyermekek aprók, szemük okosságot árul el, sápadt arcuk a nyomor szánandó kifejezése. "Szegény férjem", szól ő, "tegnap még egy nagy házon dolgozott, a munkát azonban be kellett szüntetni, mert a háború miatt a bankok nem adnak pénzt. Mi lesz gyermekeimmel, miből veszek nekik téli ruhát, miből főzők nekik ebédet?" Nem tudtam rá feleletet adni. Szegény gyermekek! Ti vagytok a balkáni háborúnak legszánalomraméltóbb áldozatai!

Menjünk tán más lakásokba is? Megnézzük tán azt a négy kicsikét, kiket meghalt anyjuk helyett egy félkegyelmű asszony gondoz; vagy azt a szerencsétlen anyát, kit három gyermekével együtt itthagytott brutális férje?! Vagy talán egy másik anyanélküli lakást nézzünk meg, hol a nyolc éves kisleány karján keservesen sír egy csecsemő, avagy azt a négy gyermeket, kiknek anyját elkergette kegyetlen atyjuk?! - Elég volt!

Nem sorolom el a többi lakást, hisz majdnem mind egyforma. Bárhova mennénk, legyen akármennyi gyermek, két ágynál többet nem találunk. Isten tudja, milyen jövő vár e bérkaszárnya 190 apróságára!

....

Összesen több mint 200 lakásban voltam és ezekben 998 gyermek él. Nagyon kevésben találtam tisztaságot és megelégedést. A nyomor, a piszok, a bűz és a túlszűfolttság jellemzi a legtöbb lakást. (.) A gyermek a lakásban lát napvilágot, ott él, ott fejlődik és a lakásban élő családi körben szerzi első impresszióit. A család lelkületének bélyegét már magával hozza a hatéves gyermek az iskolába. A lakásviszonyok a gyermek életében nagyon fontosak. (.)

⁷ 1967-ben a politikai hatalom óvatosan a régi/új szakmai civil szervezetre, a Magyar Pedagógiai Társaságra bízta a téma feltárását (ha netán baj lesz belőle, az állam "moshatja kezeit" állt a megbízás már-már cinikus háttérben (Trencsényi, 1997). Kozma Tamás mutatta be először kutatási eredményeit (Kozma, 1975), s csaknem ebben az időben a Ladányi-Csanádi-Gerő szerzőtríász a Budapest-kutatásban végzett feltáró munkát. 1976-ban látott napvilágot Loránd Ferenc "naplója" (Loránd, 1976) a hatvanas évek végén megkezdett Kertész utcai kísérletről, amelynek hatása, valóságismerete reveláció volt a társadalomkritikus értelmiségben. Később Ferge Zsuzsa, illetve Gázó Ferenc e hazai forrásokat szintetizálta a nyugati szociológia vonatkozó eredményeivel (pl. Bourdieu nagyhatású munkáival, Ferge, 1984; Gázó 1999), s ezeket gazdagította Csöregh Éva úttörő kutatásai (1978) is.

elvárás a XXI. században. Azaz garantálandó, hogy ma már senki ne fagyhasson meg (fázzon) és halhasson éhen (éhezzen) és legyen hol nyugovóra hajtsa a fejét, kapja meg a szükséges egészségügyi ellátást, oktatást stb. A gyermekjogok ez esetben azért speciálisak, a gyermek ezen jogait a szülő⁸ kell biztosítsa, ennek hiányában pedig az állam kell azt garantálja. Noha a szülőt megilleti az a jog, hogy a gyermekének adandó nevelést megválassza ...de a gyermek nem a szülői hatalom tárgya csupán. A szülő és a gyermek közötti viszony korlátja a gyermek alapvető jogai (Somody, 2009, Bíró, 2008).

Mindezt szép rendbe szedi az 1989 évi New York-i Egyezmény a Gyermek Jogairól (a magyar jogrendbe illesztette az 1991 évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről)⁹.

A gyermeki jogok ezen katalógusa azt is garantálni próbálja, hogy minden gyermek egyenlően férjen hozzá a társadalmi javakhoz (esélyegyenlőség, equality), közel egyenlő esélyekkel indulhasson neki az életnek, megelőzve, hogy egyes egyének vagy társadalmi csoportok kirekesztődjenek. Sőt, a valódi egyenlő esélyek biztosításához (méltányosság, equity), nem csak a keretek megadása szükséges, hanem aktív támogatás is. Míg az esélyegyenlőség elsősorban a jogi kereteket és a fizikai hozzáférést igyekszik biztosítani, az egyenlő esélyek tényleges biztosítása ennél több: tenni kell azért, hogy mindenkinek valóban lehetősége legyen szükségleteinek kielégítése érdekében a társadalmi javakhoz hozzájutni¹⁰.

A szükségletek kielégítése hiányának egyik, de nem teljes kifejeződése a szegénység (poverty), ám a jelenséget sokkal inkább leírja a társadalmi kirekesztés (social exclusion), illetve ennek ellentéte a társadalmi befogadás (social inclusion) fogalma. Ugyanis a fogalompár sokkal inkább jelzi a társadalmpolitikai összefüggéseket és nem csak anyagi összetevőre utal. Hiszen a gyermekeket nem kizárólag az anyagi (vagy fiziológiás) szükségletek hiánya fenyegeti, hanem a pszichés és/vagy szociálpszichológiai integritás sérülése is.

Természetesen a tágabb fogalmi keret nem ok arra, hogy elhanyagoljuk a gyerekszegénység témáját sem. Bizonyos értelemben, míg a társadalmi kirekesztés-befogadás a helyzet dinamikájára utal, addig a szegénység egyfajta statikus állapotot jelez. A felnőtt szegénység okai is legtöbbször a gyermekkorig nyúlnak vissza, olyannyira, hogy a szegénységben megélt gyermekkor és a kirekesztődés társadalmi beilleszkedési zavarok között sokszor áll fenn összefüggés (Nagy et al, 2014). Ugyanakkor a gyerekszegénység sem csak az alapvető élelmiszerekhez és napi rutinban szereplő szolgáltatásokhoz való hozzá nem jutást jelenti, hanem az elégséges egészségügyi, oktatási, szociális rendszerhez való hozzáférés korlátozottságát is. Sőt, a szakértők szerint a szegénység igazán akkor válik veszélyessé/tartóssá, ha több területen is érinti a családot (lakáshelyzet, iskolázottság, munkanélküliség).

A szegénység és a kirekesztődés ráadásul egymást gerjesztő folyamat is lehet, hiszen a gyermekek beilleszkedésére, aktivitására, teljesítményére egyértelműen rányomja a bélyegét a kortárs csoport által el vagy el nem fogadás, ami viszont sokszor a csoport által megkövetelt javakra, szimbólumokra, értékekre alapul. Az így keletkező sérülés minimalizálását szolgálhatja a támogató család, mentori-mentorálti (pl.: tanár-diák) viszony, a társas kapcsolatok, a többféle kortárs csoportba való tartozás. Ezzel együtt tucatszámú pótolhatatlan szerep, elágazás, élmény, fejlődési pont van a gyerek-fiatal életében, amely csak „akkor és ott” élhető meg, annak elmaradása felnőttkorban már nem pótolható (Nagy et al, 2014).

III. Hátrányokkal a táborban

Kérdés lehet, hogy mit jelent a táborban a hátrány, lehet-e tábor szervezőként, megvalósítóként csak erre a dimenzióra figyelni egy tábor megtervezésénél? Elegendő-e azt tudni a tábor résztvevőiről, hogy szegény családból érkeznek, vagy azt hogy szocializációs hiányokkal küzdenek? És ha ezt tudjuk, akkor lehet-e erre építeni mindent, a helyszín kiválasztását, a program összeállítását és táborvezető csapat kiválasztását?

Bár a táborokban lehetőségünk van arra, hogy a hátrányokkal együtt élők számára is biztosítsa, hogy a programok és megszerzett élmények fejlesszék a résztvevők szociális kompetenciáját, érzelmi intelligenciáját stb., s mindezt úgy, hogy ne mondjunk le arról, hogy jól érezzük magunkat – de a tábor nem mindenható, ezeken az egyéni élethelyzeteken nem tud végérvényesen változtatni.

A táborok megtervezésénél fontos szempont, hogy hogyan tudjuk megteremteni azt a környezetet, feltételrendszert, programösszeállítást, amelyben minden résztvevőnek lehetősége nyíljon, hogy:

- Saját jogon tudjon kapcsolatokat kialakítani kortársaikkal és felnőttekkel, akik által a gyerek megtapasztalhatja, hogy nem a szülő az egyetlen, akiben bízni lehet, és megéli azt a képességét, hogy képes kiállni magáért másokkal szemben. Hogyan lehet a táborunk biztonságos terepe gyermek saját identitásának kialakulására, melyre a szülőtől távoli tábori környezet nagyon alkalmas terep.
- A résztvevőink magabiztosságot szerezzenek a tábor során megélt helyzetek megoldásában boldogulva.

⁸ Vagy gyám.

⁹ A gyermeki jogok érvényesítésének egyik első állomása a 9 évesnél fiatalabb gyerekek gyárban való foglalkoztatásának tilalma (1833 Nagy-Britannia), illetve föld alatti munkavégzésük korlátozása (1842). A századfordulón már büntetéssel sújtották azokat a szülőket, akik bántalmazták gyermeküket, vagy nem gondoskodtak róluk (1896 Németország). Létrehozták a fiatalok bírói jogait, ezt megelőzően a fiatalok elkövetők a felnőttekkel azonos elbánásban részesültek (1899 USA). A brit Eglantyne Jebb az I. világháborút követően szabálygyűjteményt dolgozott ki, a Gyermekek Chartája néven. A dokumentumot 1924-ben fogadta el a Népszövetség közgyűlése (Genfi Nyilatkozat). Közvetlenül a II. világháború után sokan szerették volna, ha az Egyesült Nemzetek Szervezete – némi módosítással – megerősíti az 1924-es Genfi Nyilatkozatot. Az ENSZ Közgyűlése azonban 1948-ban elfogadta az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát, s ez akkor meghiúsította egy, a gyermekek szükségleteihez igazított dokumentum elfogadását. Az Egyetemes Nyilatkozat mindazonáltal tartalmaz néhány, a gyermekek javát – különösen a védelmüket – szolgáló rendelkezést. (Makai, 2000; Nagy et al, 2014).

¹⁰ Nincs helye a részletes elemzésnek, de Bernstein (1996), Bourdeu (1996) stb. munkái alapos elemzésnek vetik alá a témát.

- A résztvevők olyan helyzeteket éljen meg, melyek során nem az a fontos, hogy a gyerek mindenben első legyen, hanem megfelelő mentorálás mellett a gyerekek átélhessenek, olyan sikerélményeket, amelyek építik személyiségüket, önbizalmukat.
- Úgy érezhesse a résztvevő, hogy ő irányítja saját életét. Ez a fajta én-hatékonyság érzés azért nagyon fontos, mert ugyanúgy rögződik a gyermekben, mint bármely más emlék, élmény, amelyeket a többiekkel szerez. Azok a gyerekek, akiknek megadatik a kompetencia érzése, a későbbiekben is sokkal könnyebben birkóznak meg egy-egy problémával.
- A résztvevő otthon hagyhassa azt a csomagot, amelyet egyébként az iskolában cipel. Itt nem számít, hogy ki jó matekból, kinek rossz az énekhangja, vagy kinek vannak tanulási nehézségei. A táborba mindenki tiszta lappal érkezik, és a jó tábor egyenlően kezeli a gyerekeket. Ez lehetővé teheti, hogy a tábor valamelyest ellensúlyozza az iskolában szerzett negatív visszajelzéseket, és a gyerek megtapasztalja, hogy nem eredményeiért, hanem önmagáért fogadják el.
- A tábor során a résztvevő megélhesse a közösséghez tartozás érzését. Az egyezményes jelek, énekek és csatakiáltások mind arra szolgálnak, hogy sajátos tábori identitást nyújtsanak a gyermek számára, biztosítsák a kapcsolódási pontokat, és a közösen átélt eseményeket szép emlékké alakítsák.
- Toleranciát tanulhasson a táborozó. Bekerülve egy nagyobb, sok helyről származó közösségbe, a gyermek megtapasztalja a sokszínűséget, amely az embereket jellemzi. A jó tábor elfogadásra tanít, miközben nyíltan kezeli a kulturális különbségeket, és segít megismerni egymás gyökereit, ha a gyerekeknek igényük van rá (F.B., 2017).

Mit jelent a kirekesztettség (szociális hátrány) és a szegénység egy táborban?

A következőkben áttekintjük, hogy ha táborvezetőként körültekintően akarunk eljárni és a táborunk során figyelembe szeretnénk venni a résztvevőink egyéni élethelyzetét és törekedni szeretnénk, hogy a fenti lehetőségek számukra is adottak legyenek, mit kell megtennünk, mire kell figyelniük, akár integrált táborban gondolkozunk, akár speciálisan az egyes hátrányos helyzettel élő csoportból viszünk el a táborunka gyerekeket, fiatalokat, vagy felnőtteket.

Hátrányos helyzetű csoportnak az előző fejezet esélyegyenlőségi logikája alapján a következő csoportokat határozhatjuk meg:

- Pénztelenség, klasszikus szegénység;
- Családi – és akár iskolai – szocializációs deficit¹¹;
- Kirekesztettség a kortárs csoportból;
- Egészségügyi szempontok, fogyatékoság.

Pénztelenség, klasszikus szegénység

Ezen hátrányok rögtön a táborozás felmerülésekor jelentkeznek, már a lehetőség korlátozottságát is jelenthetik. Példát számtalant találunk: a családnak nincs annyi többlet forrása, ami a táborozáshoz – felszerelés, befizetés stb – szükséges, vagy a családnak odahaza szüksége van a gyerek segítségére a család működtetéséhez – kistestvér gondozása, állatok őrzése, más munkák stb.). Amennyiben a táboroztatás mégis megoldható, az anyagi és ebből sokszor eredő lelki hátrányok a felszerelések esetén ütköznek ki (ruházat, túracipő, étkészlet, tisztálkodó készlet stb.). Külön nehézséget jelent a tábori extraszolgáltatásokhoz való hozzáférés korlátozottsága (zsebpénz, különböző fakultatív programok belépőjegyeinek ára stb.). A szociálpszichológia éppen az antiszociális személyiség kialakulásában látja már-már univerzális magyarázó elvként a “Tantalusz szituációt”¹² (György, 1967), amikor is azt látja a gyerek, hogy „*másnak van valamije, ami neki nincs*”. Ilyen helyzettel az együttlét intenzivitása miatt a táborban még gyakrabban találkozhatni, mint reggel 8-tól 13 óráig az iskolai padok közt ülve.

A klasszikus szegénységgel küzdők esetében a jobb táplálkozás, olykor komfort és – bizonyos korlátokkal – a középosztálybeli minták átvétele miatt fontos a táborozás.

Családi – és akár iskolai – szocializációs deficit

A szocio-kulturális hátrányok közül elsőként említendő a mindennapi rutinok kapcsán jelentkező hátrányok, amelyek leginkább az étkezések és az “intim-szféra” működtetésében megmutatkozó eltérésekben nyilvánulnak meg (tisztálkodási, higiéniai szokások stb.). Különös szituációkat – sokszor deviáns helyzeteket – eredményeznek a „szeretetlen” résztvevők, akik szerencsésebb esetben ezen hiányuk odaadással, törődéssel, odafordulással kompenzálható, régebbi, beágyazottabb elidegenedés esetén csak hosszabb segítői támogatás vezethet célra a deviancia domesztikálása.

Ezek a hátrányok jelentkezhetnek a komfortzónából kilépés okán jelentkező fokozott bizonytalanságban, vagy éppen ennek túlkompensálásában, illetve a kortársak közti konfliktusok kiéleződése esetén mutatkozó járatlanságban, illetve kulturális különbségekből adódó viselkedési eltérésekben, különböző fegyelmezettségi-önfegyelmezési küszöbökben.

E hátrányok szociális segítséssel, végiggondolt előkészítéssel, a társak szociális felelősségének felkeltésével, a tábori alkalmi kiscsoportok intenzív megbízatási rendszerével oldhatóak. Fordítva is fogalmazhatunk: a tábori éjszaka sötétjében, az életfeltételek egymásra utalt megteremtésében, a mindenkinek egyformán új társaskapcsolati háló kialakításának szükségében akár kívül is maradhatnak a társadalmi különbségek.

¹¹ Beleértve a családi kultúra eltérő, néha a gyerekre kifejezetten káros voltát.

¹² A büntetését töltő Tantalusz kínja is azért volt oly nagy, mert a környezetében mindenki ihatott, csak ő volt megfosztva.

A szocializációs problémákkal küzdők esetében az élmények gazdagítása, az eltérő szocializációs minták, a megtanulandó együttélési szerepek lehetnek a tábor „nyereségei”.

Kirekesztettség a kortárs csoportból

Bár a kortárs csoport tekintetében nincs eleve elrendelt hierarchia vagy rangsor, a csoporton belül kialakulnak szerepek és sorrendiségek. A tábori csoport sem homogén, abban belső kötődések, rokon- és ellenszenvek is megjelennek, lesznek vezéregyéniségek, betagozódók, peremhelyzetűek (s még erősebben jelentkezhethet ez, ha a csoport tagjai már korábban is kapcsolatban voltak egymással). A peremhelyzet önmagában nem kritikus, amennyiben az az egyént nem zavarja és amennyiben a szituáció nem kényszer révén jött létre (pl.: kiközösítés). Maga az elutasítás sem feltétlen katasztrófa, ha ideiglenes, ha viszont hosszú időn át tart, az károsan hat a résztvevő kapcsolataira, személyiségére: az állandó elutasítotttság patológiás hatású. Ráadásul az elutasítotttság esetében erős lehet a hajtóerő antiszociális csoport formálódására, amelyben ez az elutasítotttság megszűnik. A deviánsnak nevezett ifjúsági csoportokban tehát ugyanúgy megvan az elfogadás iránti igény, a valahova tartozás szükséglete, csak vélhetőleg ezt megelőzi egy tartós másik csoportbeli kudarc.

Táboroztatók bevált eszköze, hogy a kirekesztett, de sokszor akár a peremhelyzetű résztvevő olyan feladatot, szerepet kap, ahol előnyös szerepben tűnhet fel, erősségeire mutatkozik szükség (pl. testi ügyesség, kommunikációs intelligencia a piacon élelmiszerbeszerzésnél) vagy valami korlátozott erőforráshoz jut (pl.: ő oszthat jutalmakat, versenybíró lehet) így módosulhat csoportbeli helyzete és oldódhat a kirekesztettsége is¹³. Úgy is fogalmazhatjuk, hogy ez esetben a vezetők támaszkodnak az egyén azon erősségeire, tulajdonságaira, képességeire, amelyeket az iskola vagy a kortárs csoport nem „favorizált vagy akár észre sem vett.

Egészségügyi szempontok, fogyatékoság¹⁴

A fogyatékoság, a tartós betegség, a speciális étkezési igények stb. olyan tényezők, amelyek stigmatizálhatják a táborozót, hiszen az ő jelenléte sok szempontból másfajta lesz, mint a többieké és az alaphelyzet nem is változik a táborozás alatt. A stigmatizáció csökkenthető, talán el is kerülhető, ha az egyéni bánásmód nem kiváltságként, hanem a tábor inkluzív szemléletében jelentkezik, az ilyen jellegű apró segítségek, az egészségügyi problémával rendelkező fiatal másságát is csökkentik, hiszen így nem ő lesz az egyetlen olyan személy a táborban, aki egyéni bánásmódban részesül. A legtöbb esetben a táboroztatók már a tábor előtt értesülnek az ilyen, külön figyelmet igénylő helyzetekről, tehát esélyük lehet felkészülni rá. Ez a felkészülés megnyilvánulhat speciális segítségnyújtásban (felnőtt mentor kijelölésével például asztmaproblémák esetében; speciális étkezéssel, diétával ételallergia esetén), speciális eszközök használatában (pl. kerekesszék, karúszó a strandon), egyéni időbeosztás bevezetésében vagy érzékenyítéssel (pl. rendszeres infundálás vagy kerekesszék használat esetén) abból a célból, hogy a lehető legkevésbé legyen az adott résztvevő korlátozott a táborban és annak programjain történő részvételben.

Fontos, hogy ne tekintsük tabunak a problémát, nyílt, de nem indiszkrét módon beszéljük azt meg a tábor keretezésekor. A többi résztvevőt megtanítani együtt játszani pl. egy mozgássérült táborozó társukkal, szép lehetőség az inkluzív tábor szervezésre, ami egyszerre támogat és befogad minden résztvevőt és segíti a beilleszkedést és a beillesztést is.

További szempontok

Ezek a hátrányos helyzetű csoportokon felül érdemes még figyelembe vennünk esélyegyenlőségi szempontként a résztvevők nemét, nemzetiségét, életkorát, vagy akár vallási hovatartozását, szexuális orientációját is. Mindezeket úgy, hogy ezek ne egy újabb bélyeget jelentsenek a résztvevőknek, hanem sokkal inkább a felkészülés és megvalósítás körülményeit erősítse. Így nélkülözhetetlen azon szempontok átgondolása, amely kapcsán valóban élményként élhetik és élhetjük meg magát a táborozást:

- Mi kell ahhoz, hogy mi magabiztosan tudjuk együttműködni a résztvevőinkkel?
- Milyen információkra van szükségünk tőlük?
- Hogyan kommunikálunk a táborról előzetesen és közben a résztvevőkkel és a szüleikkel/gondviselőikkel?
- Mi alapján dől el, hogy ki jön a táborba?
- Ismerjük-e a környezetet ahova a táborozókkal érkezünk?

A táborhely ismerete elkerülhetetlen, a programlehetőségek összeállítása mellett, fontos tudni a tábor megközelíthetőségét, azt hogy hogyan lehet a táboron belül közlekedni, mennyire akadálymentesített és itt nem csak a mozgáskorlátozottak részére kialakított akadálymentesítés az egyetlen szempont. Az is fontos, hogy milyen a tábor szoba elosztása, milyen a vizesblokk elrendezése, kialakítása, szimpla vagy emeletes ágyakon van-e az elhelyezés, a táborvezetői szállás mennyire van közel a táborozókéhoz. A környezet ismerete fontos, hogy tudjuk milyen komfortot ad a tábor, mennyire tud intim teret biztosítani azoknak a résztvevőknek, akiknek szükségük van rá, mennyire élhető és használható a résztvevőknek, vagy éppen mennyire mozdít ki a komfortzónánkból.

Az is elkerülhetetlen, hogy ezekről a kérdésekről kommunikálni tudjunk a táborunk résztvevőivel és adott esetben szüleikkel is. Sőt, ugyanilyen fontos az is, hogy kialakítsuk azokat a helyzeteket, ahol ők kezdeményezhetnek velünk eszmecsere: fel tudják tenni a kérdéseiket, kimondhassák félelmeiket, bizonytalanságukat.

¹³ Kétségtelen, hogy ez nem valós kötődést alakít ki, pusztán szerepkapcsolatokat eredményez, de így legalább megnyílik a lehetőség, hogy a szerepkapcsolatból személyes kapcsolat legyen.

¹⁴ Köszönet illeti Schmidt Richárdot a szempontrendszer megfogalmazásáért.

Ilyen volt Marci esete is, Marci egy nyári kalandtáborba jelentkezett, jelentkezési lapján a szülő jelezte a jelentkezési lap egészségügyi megjegyzések rovatában az ADHD-t¹⁵ mint speciális nevelési igényt. Ezt látva az összeszokott táborvezetői páros egyik tagja, jelezte, hogy Ő bizonytalannak érzi magát, nem rendelkezik felkészültséggel az ADHD-s gyerekekkel történő munkában. Ekkor dilemmaként felmerült az is, hogy Marci tábori részvételét el lehet-e utasítani. Végül az a közös döntés született, hogy ez alapján az egy információ alapján nem kerül elutasításra Marci.

Ugyanis a tábori tájékoztatóban nem szerepelt, hogy ez kizáró feltétel lenne, a szervezők nem is igazán tartották az esetleges ilyen eljárást méltányosnak. Emellett egy munkatárs bizonytalansága nem tűnt elegendő oknak arra, hogy valaki elessen a tábor az élményszerzés lehetőségétől, bár előkerült szempontként, hogy hogyan lehetséges megadni a kollégának a biztonságot, a felkészültséget a Marcival történő együttműködésre.

Az a döntés született, hogy megismerkednek Marcival és a szülővel, erre a tábori előtalálkozók és a szülői értekezlet adott is lehetőséget. A szülői értekezleten a szülő maga is kérte a külön konzultációs Marciról, kiderült, hogy Ő is bizonytalansággal érkezett az alkalomra, többször kapott elutasítást már Marci állapota miatt. A szülő azt is jelezte, hogy a nyári időszakban így a táborban sem várja el a gyermekétől, hogy szedje az ADHD kezelésére felírt gyógyszereit. A táborvezető csapat részéről nyíltan vállalt lett, hogy nincs napi rutinunk ADHD-s gyerekekkel történő együttműködésben. Táborvezetők kérésként fogalmazták meg, hogy ha olyan szituáció adódik a táborban, amit nem tudnak megoldani Marcival kapcsolatban, akkor legyen lehetőség a szülővel való konzultációra, hiszen neki van a legtöbb tapasztalata saját gyermekével kapcsolatban. A két oldal nyitottságának eredményeként a találkozások során a végső közös döntésük az lett (táborvezetők, szülők, Marci), hogy Marci mehet a táborba.

Integráció vagy szegregáció

Minden aggály ellenére igazán hatékonyak, tartós tanulási eredményekkel kecsegtetőnek az integrált táboroztatást tartjuk. Ugyanakkor az integrációt nem „rideg integrációként” fogjuk fel, nem pusztán a „gyerekbanda összeeresztéseként”, hanem érzelmi és fizikai „akadálymentesítéssel”, pedagógiai fékek és ellensúlyok beiktatásával¹⁶.

Az integrált táboroztatás ugyanis segít:

- A „hazán belüli multikulturalizmus” élményszerű megtapasztalásában, különböző viselkedési minták megismerésében, elsajátításában;
- Az új társashelyzetekben fellelhető új kapcsolatok, érzelmi kötődések megtanulásában, új barátságok, akár szerelmek létrejöttében, idősebb mentorral kialakuló biztonságteremtő kapcsolatban és így az iskolai hospitalizációból való kiszakadásban.
- Szerencsés esetben a stabil, egészséges táplálkozás biztosíthatásában, illetve új sokszor az otthoninál egészségesebb táplálékfajták, táplálkozási szokások megismerésében
- Sokszor az otthoninál igényesebb életviszonyok kialakításában.

Mindazonáltal nem tagadjuk, hogy bizonyos esetekben indokolt a szegregáció. A „Bátor táborok” metodikai tapasztalatai a sorsközösség személyiségépítő erejéről tanúskodnak. A Chance program gazdája egzotikus távoli vidékekre kalauzolja a rábízott deviáns gyerekeket, s nem egyszerűen a nomadizálás, hanem egyenesen a „robinzonád” élménypedagógiai eszközrendszerével segíti őket személyiségük rendezésében (Kiss, 2013). Hasonló bentlakásos telepekkel kísérletezett a lengyel Marek Kotansky, a drogról való leszoktatás programjával (Kotansky, 1995). S amerikai tapasztalataiból tudjuk, hogy fiatalok fogvatartottak szocializálásában alkalmazzák sikerrel a hegyipatakok közös meghódítását követelő raftingolást (Ruzsonyi, 2003).

IV. Hátrányból előny

A közös élet feltételeinek közös biztosítása olyan képességeket igényel, amelyben megjelenhetnek a hátrányos helyzetből érkezőknek előnyei, a gyakorlatiasság, takarékoskodás a beszerzésben, az építés-szerelés-konstruálás tapasztalata, a kreatív eszköz és anyagfelhasználás stb. Ehhez különösen fontos, hogy a résztvevők teljes személyiségére figyeljünk, nem csak a hátrányos helyzet alapján közelítsünk hozzájuk. Sokszor a hátrányos helyzetű résztvevő egyben a maga tehetségigéret is. Ugyancsak lényeges, hogy sok kooperatív helyzetet teremtsünk, amikor a résztvevőknek együtt kell működniük, közösen kell létrehozniuk valamit, s emellett olyan helyzeteket teremtsünk, ahol visszajelzést, főként pozitív visszacsatolást adhatnak egymásnak. Nem szabad elfelejteni a közös szabad játék fontosságát, így nem csak az étkezések és kulturális programok lesznek a tábor közös együtt töltött eseményei, s kiemelendő, hogy a résztvevők megismerése után a tábori életben meglévő közös feladatok elosztásában építeni kell az egyéni képességekre a programok kialakítása során. Kétségtelen, hogy ehhez – animált folyamatokon keresztül – reggeltől akár késő estig jelen kell legyünk. a tábor résztvevői között.

A folyamatosan változtatott páros, kiscsoportos, nagycsoportos helyzetekben lehetőségük lesz a résztvevőknek egymást megismerni, új kapcsolatokat teremteni, irányítani a körülöttük kialakuló helyzeteket, és e közben megmutathatják egymásnak, a csoportnak az egyéni sajátosságukat, erősségüket. Csoportformáló helyzet lehet a sportok, a játékok, a felelősségi rendszer, a tematikus napi feladat csoportok stb. Ezekben a kiscsoportokban mindenki megmutathatja az erősségét, attól függetlenül, hogy milyen háttérrel érkezett, lehet valakiből a legjobb csapatjátékos, a legjobb rendszerező

¹⁵ A figyelemhiányos hiperaktivitás-zavar (Attention Deficit Hyperactivity Disorder) olyan figyelemzavar, amelyet hiperaktivitás, feledékenység és a gyenge impulzuskontroll kísérhet.

¹⁶ Ennek elmaradásáról a Fekete pedagógiáról (Lőrincz, 2019) szóló fejezet a kötetben bőséges riasztó példákkal bír.

és feladatmegoldó, kiderülhet valakiről, hogy nagyon ügyesen főz, vagy ő legbátrabb az éjszakai bátorság próbán. Ilyen környezetben kialakulhatnak olyan programok, helyzetek, amelyek eltüntetik az érkezők hátrányait és mindeközben a táborunkat értékesebbé, gazdagabbá tehetik. Hát, még ha a táborba érkezett résztvevő is részesévé válhat a programok alakításának!

Így fordult elő, hogy integrált táborban a vak fiatal lehet egy állomás játékvezetője az akadályversenyen, a feladatot ő állította össze ahol a többiek feladata a bekötött szemmel való feladat megoldás lett.

Ugyancsak egy integrált tábori csoportban lett a spontán alakult patakban fürdés a legkedveltebb tábori közösségi tevékenység, amit a ruhájukat kevésbé féltő szegényebb családból érkező gyerekek kezdeményeztek, majd amihez a csoport és a táborvezetők is csatlakoztak.

Egy másik programon a szociálisan kevésbé aktív lány a kenyérlángos dagasztásával írta be magát a tábori tündérek listájára.

Az is megtörtént már, hogy a tábor végére mindenki megtanult, vagy legalábbis megpróbálkozott a lábbal írással és rajzolással, a foglalkozásokat a lábával író mozgásában korlátozott fiatal vezette.

A tábor körüli beszélgetés lehet része a nap lezárásának, ahol a szocializációs hiányokkal küzdő fiatal is épp úgy kaphat és adhat a csoportnak pozitív visszajelzéseket.

Megérthető és életközeli lehet, hogy az ételallergia az nem csak egy hóbort, hanem olyan fontos tényező az életében ami befolyásolja a mindennapi választásokat és döntéseket.

Lehet mozgáskorlátozottként is táncolni, számháborúzni, kimozdulni és közösségi játékokat játszani, kipróbálni olyan helyzeteket, amit az otthon az olykor túlféltő család nem tud megengedni és része lenni olyan közösségnek, amiben nem csak mozgáskorlátozott fiatalok vannak.

Izgalmas látni, amikor a szegény családból érkező fiatalok a tábor idején olyan eszközöket, próbálhatnak ki, amire otthon nincs lehetőségük és csodálatos fényképeket készítenek, videót vágnak, hangot rögzítenek.

S olvasni alig tudó, tanulási nehézséggel küzdő fiatal pedig freestyle-ban rappeli el a tábor mindennapjait, amiből végül a tábori induló lesz.

V. Újra otthon

A tábor valóban csak egy időre tud más ritmust, lendületet, lehetőséget adni a résztvevőknek, de az ott létrejövő kapcsolatok, élmények nem vesznek el. A táborozás *utánja*, az élmények feldolgozása, beszámoló, a táborban szerzett tapasztalatok, sikerek elismerése, még inkább felhasználása az „otthoni” iskolai, gyermekszervezeti, családi tevékenységben is megmutatkozik. Egy tábor utóélete – mint ahogy a tábor is – lehetőséget teremthet arra, hogy valaki tágabb képet kapjon a világról, valamint arra is, hogy a világ is tágabb fókusszal tekinthessen rá és ne csak a kapcsolatunkat indító hátrányos helyzet legyen a meghatározó a kapcsolatunkban.

Ezen túlmenően táborunk lehet egy hosszú távú nevelési és fejlesztési koncepció része, azaz beépülhet egy iskola, egy ifjúsági közösség, ifjúsági szolgáltató (ifjúsági iroda, közösségi tér) koncepciójába. Ismerünk középiskolát, aki táborral indítja a 9. évfolyam ismerkedését, ami megadja az első benyomásokat, oldja az ismerkedés feszültségét, elindítja a közös szabályalkotást és a csapatépítést.

De a leglényegesebb, hogy az élmények, emlékek, minták egyszer csak mennyiségből minőséggé lép elő, a puzzledarabok összeállnak egységes képpé.

VI. Állami részvétel

Fentiek miatt lehet fontos a szerepe azon törekvéseknek, akár állami, akár önkormányzati, vagy civil kezdeményezéseknek, amely a piaci rendszerekben szerveződő táborok mellett megjelenítik a támogatott táborozásii lehetőségeket.

A szociális táboroztatásnak intézményesített aspektusának alapja, hogy a szegény és kirekesztett családok körében a tanéven belüli, illetve a tanévek közötti tanítási szünetekben a szülői felügyelet megszervezése jelentős gondot okoz.

Ezen társadalmi „probléma” enyhítésének egyik módszerét az oktatási rendszer és az állam több-kevesebb sikerrel gyakorolja: elsősorban a tanítási szünetek idejében, de akár az iskolaidőben történő tanintézményi táboroztatással. Az iskolai táboroztatás szociális szerepet is betölt, ha valóban a gyermekek társadalmi-gazdasági helyzetétől függetlenül, azok igényeihez igazodó, tartalmas és hasznos időtöltést, valamint közösségi élményt nyújt.

A fentiek tükrében a magyar intézményes táboroztatási programnak általában két alapvető célja van: egyrészt hogy tehermentesítse a szülőket a felügyelet megoldásának gondjától a tanítási szünetekben, másrészt hogy a táborozót támogassa: gazdagítsa, mélyítse tudását, segítse szocializációját stb.. Mivel azonban a táboroztatásnak jelentős költségvonzata van – kevés esettől eltekintve az iskolák költségterítést kérnek – továbbra is nagy számban vannak azon gyermekek, akik ehhez nem férnek hozzá¹⁷. Európai Unió és állami források is jelentős mértékben állnak formális és nem formális közösségek részére a fenti céllal táboroztatás megvalósítására.

¹⁷ Holott a nemzeti köznevelésről szóló törvény végrehajtásáról szóló 229/2012. (VIII. 28.) Korm. rendelet bk) pontja szerint a pedagógiai program végrehajtásához kapcsolódó, a minden tanuló számára előírt tananyag megismerését, feldolgozását, a mindennapi testedzést szolgáló, intézményen kívüli kulturális, művészeti, sport- vagy más foglalkozás, kirándulás, erdei iskola az állami iskolákban térítésmentesen biztosított köznevelési közfeladat.

Magyarország legnagyobb táboroztatási programja, az ún. Erzsébet-táborok rendszere. Az Erzsébet-program olyan átfogó, országos általános és középiskolás korosztályt megcélzó állami programot jelent, amely segíti a gyermekek, fiatalok alapkompétenciájának erősítését, és a társadalmi felzárkózását, valamint a szabadidő tartalmas eltöltését. A részvételre egyéni és közösségi, intézményi csoportos pályázatok útján odaitélt támogatás alapján van lehetőség. A Program a résztvevő gyermekektől (szülőiktől, vagy gondviselőjüktől) csupán jelképes összegű önrészt vár el. Ezen állami közreműködéssel, az Erzsébet-táborokban immár évente több mint 100 ezer gyermek vesz részt nem csak belföldről, hanem Kárpátaljáról, Erdélyből, a Felvidékről és Délvidékről egyaránt.

Kétségtelenül impozáns számok. Ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy vajon az államnak egy piacgazdaságban feladata-e a gyerekek táboroztatása, vagy annak csupán jogszabályi és finanszírozási keretrendszerének megalkotása a dolga. Hiszen a kiválasztás szociálistól eltérő szempontrendszere, a táborhelyek rejtett finanszírozása mind lehetnek olyan tényezők, amelyek torzítják a táborhelyek és a táboroztatók piacát.

Hivatkozások

- Aszlányi Károly (2011): *Kalandos Vakáció, az Északi Park felfedezése*, Cicero, Budapest
- Bernstein, Basil (1996): *Nyelvi szocializáció és oktathatóság* in Meleg Csilla (szerk.): *Iskola és társadalom*, JPTE Tanárképző Intézet Pedagógia Tanszéke, Pécs
- Bíró Endre (2008): *Ifjúság és jog*, in Nagy Ádám. (szerk.): *Ifjúságsegítés-probléma vagy lehetőség az ifjúság? Palócvilág-Új Mandátum-Belvedere*, Szeged-Budapest
- Bourdieu, Pierre (1996): *Az oktatási rendszer ideologikus funkciója* in Meleg Csilla (szerk.): *Iskola és társadalom*, JPTE Tanárképző Intézet Pedagógia Tanszéke, Pécs
- Csanádi Gábor - Ladányi János - Gerő Zsuzsa (1978): *Az általános iskolai rendszer belső rétegződése és a kisegítő iskolák. Valóság 6 szám*
- Csehov Anton Pavlovics (1984): *Vanyka*. In. uő: *Gyerekek, kutyák, farkasok. Kárpáti-Móra. Uzsgorod*
- Csőregh Éva (1978): *Lakótelepi iskolások*, Akadémiai Kiadó, Budapest
- Dickens, Charles (1980): *Copperfield David*, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest
- Dickens, Charles. (2009) : *Twist Olivér*, Holnap Kiadó, Budapest
- F.B. Eszter (2017): *A táborozás csodája: 6 előny, amelyért érdemes elengednünk gyermekünk kezét!*, https://7koznapiblog.hu/2017/07/18/a_taborozas_csodaja_6_elony_amelyekert_erdemes_elengednunk_gyermekunk_kezet, letöltve: 2018. 09. 12.
- Ferge Zsuzsa (1984): *Az iskolarendszer és az iskolai tudás társadalmi meghatározottsága*, Akadémiai Kiadó Budapest
- Fülöp Márta (1997): *Versengés az iskolában*, in: *Az iskola szociálpszichológiai jelenségvilága*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- Gaszó Ferenc (1999): *Az esélyegyenlőtlenségek és az iskolarendszer*, in Meleg Csilla (szerk.) *Iskola és társadalom II.*, mek.oszk.hu/01900/01945/01945.rtf, letöltve: 2018. 09. 13.
- György Júlia (1967): *Az antiszociális személyiség*. Medicina. Budapest,
- Illyés Gyula (1939): *Lélek és kenyér*, Nyugat, Budapest
- Kiss Anna (2013): *A Nagy Utazás, avagy élményterápia Sri Lankán*, <https://jogaszvilag.hu/életmod/a-nagy-utazas-avagy-elmenyterapia-sri-lankan/>, letöltve: 2018. 09. 12.
- Kiss Lajos (1981): *Szegény emberek élete*, Gondolat, Budapest
- Korczaj, Janus (1910): *Moški, Joski i Srule*, Centnerswer i Spólka, Warsaw
- Korczak, Janus (1911): *Józki, Jaški i Franki*, Centnerswer i Spólka, Warsaw
- Kosztérzicz József (1924): *A cserkész-tábor színpada*, Budapest
- Kotansky, Marek. (1995): *Eladtam magam az embereknek*, Magánkiadás, Budapest
- Kozma Tamás (1975): *Hátrányos helyzet, egy oktatásügyi probléma társadalmi vetületei*, Tankönyvkiadó, Budapest <http://mek.oszk.hu/11200/11279/11279.pdf>, letöltve: 2018. 09. 02.
- Loránd Ferenc (1976): *A Kertész utcaiak*, Gondolat, Budapest
- Loránd Ferenc (2002): *Az „ún” hátrányos helyzet fogalmáról és kezeléséről a közoktatásban*. In. Loránd Ferenc (szerk.): *Értékek és generációk*. OKKER. Budapest.
- Lőrincz, Andrea (2019): *Kérlek vigyetek haza! – fekete pedagógia a táborokban*, in Nagy Ádám (szerk.): *A komfortzónán is túl... A táborozás pedagógiája, szociológiája és kulturális antropológiája*, Neumann János Egyetem – Iuvenis Ifjúságsszakmai Műhely, Ifjúságsszakmai Társaság, Kecskemét-Budapest
- Makai Éva (2000): *Szétszakadt és meg nem font hálók. Iskolai gyermekvédelem a '90-es években*. Okker, Budapest
- Molnár Ferenc (2006): *Pál utcai Fiúk*. Móra kiadó, Budapest
- Móra Ferenc (1991): *A Csaló*. Ion Creanga Könyvkiadó, Bukarest
- Móra Ferenc (1993): *Kincskereső Kisködmön*. Editorg Budapest
- Móra Ferenc: *Kuckó király*, <http://mek.oszk.hu/00900/00973/00973.htm#58>, letöltve: 2018. 09. 02.
- Nagy Ádám – Bodor Tamás – Domokos Tamás – Schád László (2014): *Ifjúságügy*, Excenter, Budapest
- Nemes Lipót (1913): *A kültelki gyermekek élete és jövője. Budapest, VI. ker. Angyalföldön gyűjtött adatok alapján*. Magyar Gyermektanulmányi Társaság. füzetek 9. Budapest
- Nagy Ádám – Bodor Tamás – Domokos Tamás – Schád László (2014): *Ifjúságügy*, ISZT Alapítvány, Budapest
- Nyekraszov, Nyikolaj Alekszejevics (1950): *Gyerekek sírása a gyárban*. In. uő. *Válogatott költeményei*. Franklin, Budapest

- Pólya Zoltán, Kereszty Zsuzsa (2002): *Csenyéte Antológia*, Gandhi Közalapítványi Gimnázium és Kollégium, Csenyéte-Budapest
- Ransome, Arthur (2010): *Fecskék és fruskák*, Cicero, Budapest
- Rapos Nóra, Gaskó Krisztina, Kálmán Orsolya, Mészáros György (2011): *Az adaptív elfogadó iskola koncepciója*. OFI, Budapest
- Ruzsonyi Péter (2003): *A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés új irányzatai*, Budapest: Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (BVOP), Budapest
- Somody Bernadette (2009): *Az ifjúsági tevékenységek jogi keretei* in Nagy Ádám (szerk.): Ifjúságügy, ifjúsági munka, ifjúsági szakma, Palócvilág- Új Mandátum, Budapest
- Speyer, Wilhelm (1957): *Gimnazisták*, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest
- Speyer, Wilhelm (1958): *Hatodik osztály*, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest
- Trencsényi László (2018) A macskakő sípjainak hangolása. *Educatio* 2018 ősz (kiadás alatt)
- Trencsényi László (1997): *Autonómia és/vagy transzmisszió? A MPT 1967-es újjáalakulásának tanulságai*. In. Trencsényi László (szerk.): *40 éves a Magyar Pedagógiai Társaság*, Apáczai Kiadó Budapest